

História (nielen) ochrany prírody – netradične, dobre a zaujímavo

Recenzia

HOLEC, Roman. Človek a príroda v „dlhom“ 19. storočí. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014, 341 s. ISBN 978-80-971540-4-2

„Most human systems have declined not because of external pressures but because of self-satisfaction.“

Erich Fromm: *The Nature of Man* (1968)

„Ochrana prírody má preto popri jej doterajšej „kolonizácii“ nepopierateľný hospodársky i sebazáchovný zámer a cieľ. Kto nežije zodpovedajúco (aj prírodnému) prostrediu, stráca existenčný základ a vystavuje sa hrozbe rôznych katastrof.“

Roman Holec: *Človek a príroda v „dlhom“ 19. storočí* (2014)

Ochrana prírody je dôležitým, aktuálnym a pomerne dynamickým (a v súčasnosti aj značne diskutovaným i polemickým) odvetvím ľudskej činnosti. Objektom jej záujmu je príroda so všetkou rozmanitosťou životných foriem, ktorá je v neustálom dynamickom vývoji, pričom na ňu pôsobia antropogénne vplyvy. Kým príroda môže existovať nezávisle od ľudskej spoločnosti, jej ochrana, naopak, môže jestvovať a fungovať iba v kontexte ľudskej spoločnosti a jej konkrétnej kultúry (v určitom časopriestore ľudských aktivít). Vzťah prírody a človeka je preto kľúčovým filozofickým problémom ochrany prírody. Človek si postupne podmanil globálny ekosystém a stal sa najvýznamnejším faktorom premieňajúcim tvár planéty Zem a postupný nárast intenzity, rozsahu i dopadov jeho činnosti preto postupne stieral a stiera dojem prírodnosti prostredia človeka.

Problematika ochrany prírody má zaujímavý, ale logický vývoj. Dôvody jej vzniku nielen u nás, ale i v celosvetovom meradle boli a sú v podstate rovnaké. Človek prírodu chránil preto, lebo musel, a aj dnes ho k tomu priamo alebo nepriamo nútia okolnosti či príroda sama. Z histórie ochrany prírody vyplýva, že ochrannárske snahy boli od svojich prvopočiatkov riadené nielen hospodárskymi záujmami človeka, konkrétne ochranou vlastníctva a majetkových vzťahov, ale tiež svetonázorovými (najmä náboženskými) motívmi. Až neskôr k nim pristúpil osvietenecko-humanistický, niekde dokonca utilitaristický záujem, a až oveľa neskôr aj pragmatický prístup založený na vedeckých (biologických a ekologických) základoch. Preto možno obdobie cieľavedomých snáh o ochranu prírody rozdeliť do piatich etáp (období): „romantické“ obdobie (1810 – 1880), obdobie „divočiny“ (1880 – 1950), konzervačné obdobie (1950 – 1980), obdobie starostlivosti (1980 – 1995), obdobie integrovaného prístupu (od 1995 – trvá).

Práve dôležitým obdobím počiatkových snáh kreovania sa uvedomelej a inštitucionálnej ochrany prírody (od aktivít jednotlivcov a spolkov až po štátne orgány a organizácie) ako protipólu nárastu ľudských aktivít v 19. a na prelome 19. a 20. storočia, ktorý „zohral pre ochranu prírody,

ekologické vedomie a ich inštitucionálne zázemie rozhodujúcu úlohu a podľa Joachima Radkaua tvorí začiatok tzv. ekologickej (eko-) éry či moderny", sa zaoberá recenzovaná publikácia. Jej autor Roman Holec (samostatný vedecký pracovník Historického ústavu SAV a profesor na katedre slovenských dejín Filozofickej fakulty UK v Bratislave), je popredným vedcom zameraným na dejiny 19. a prvej polovice 20. storočia. Okrem iného sa venuje aj štúdiu prírodného prostredia ako historického priestoru, v ktorom sa vyvíjala ľudská spoločnosť, a ich vzájomnými interakciami.

Knihu približujúcu, zovšeobecňujúcu a sumarizujúcu viacero dôležitých „príbehov“ koexistencie človeka a prírody v danom období rozdelil do 12 hlavných kapitol (a štyroch exkurzov): Ochrana prírody a ekologické myslenie ako teoretický problém; „Dajže pokoj stromom!"; Začiatky ekologickeho myslenia v strednej Európe; Hory a človek; Prvý Exkurz: Viribus unitis; „Tichá jar“ a prázdna obloha; Ako ryba vo vode alebo najlepšia ryba je na tanieri?; Človek, životné prostredie a kapitalistická industrializácia; Druhý exkurz: Príbeh martinskej celulózky; Kontexty a transfery; Spolky na ochranu zvierat; Slovenská krajina, príroda a národ – mýty a symboly; Reformné hnutie; Tretí exkurz: Pravda o Vrchu pravdy; Štvrtý exkurz: Veľkoleváarsky prorok a pacifista; Uhorský karpatský spolok. Hoci jednotlivé kapitoly neriešia danú problematiku komplexne, autor v nich približuje významné aktivity v ochrane životného prostredia vrátane ochrany prírody, ktoré sa diali prevažne na našom území v globálnych i európskych súvislostiach. Uvedených 12 kapitol (a 4 exkurzy) dopĺňajú „povinné“ kapitoly: Úvod, Záver: Otázky namiesto odpovedí, Resumé v anglickom jazyku a Pramene a výber z použitej literatúry.

Hoci publikácia obsahuje množstvo informácií, je napísaná pútavým štýlom. Jej široký záber určite zaujme aj čitateľov z rôznych odvetví. Preto sa do jej čítania môže smelo a bez obáv z toho, že ju po chvíli znudene zavrie a odloží, pustiť aj čitateľ, ktorý nie je historikom, prípadne zarytým bibliofilom. Textovú časť vhodne dopĺňa 46 čiernobielych obrázkov (fotografií, prebalov publikácií) v prílohe na konci publikácie. Škoda však, že ich autor neumiestnil priamo do textu, čo by oproti zvolenému riešeniu, pripomínajúcemu skôr formu záverečnej práce, uľahčilo ich prehľadnosť a dotvorenie textov. Výber obrázkov je vhodne zvolený, hoci by sa možno hodilo doplnenie podobizní niektorých ďalších „priekopníkov“ ochrany prírody (napr. Jána Šalamúna Petiana-Petényiho, Dionýza Štúra, Karola Kaána a pod.), ako aj ďalšie reprodukcie vybraných dokumentov, či dobové fotografie daných lokalít. Pri väčšine obrázkov chýba korektné uvedenie ich autorstva.

Napriek značnému rozsahu publikácie (341 strán) je v nej len veľmi málo nepresností. V knihe takéhoto zamerania by sa určite očakávalo napríklad podrobnejšie rozlíšenie aktivít tradičnej ochrany lesa (najmä ochrany pred biotickými a abiotickými škodlivými činiteľmi), ktorá je v súčasnosti nielen hodne preferovaná, diskutovaná a využívaná (až zneužívaná) v neprospech špecifických aktivít, presahujúcich tento rámec, venujúcich sa ochrane toho, čo zahŕňa moderný (a častokrát až sprofanovaný) termín biodiverzita na všetkých jej úrovniach vrátane zriaďovania prvých chránených území.

V publikácii chýbajú konfrontácie s prácami niektorých starších autorov (nehistorikov) zaoberajúcich sa históriou územnej a druhovej ochrany prírody (napr. Dušana Metoda Janotu, Mikuláša J. Lisického, Jozefa Klindu a pod.).

Autor niekoľkokrát (napr. na s. 282) používa pomerne zaužívané, no nie celkom korektné tvrdenie o ekologicky čistej energii, ktorá v skutočnosti nejestvuje (resp. ani energia vyrobená z vody či vetra nie je „úplne čistá“).

Publikácia významne obohatila nielen dejiny životného prostredia (autor uprednostňuje tento termín oproti zaužívanejšiemu termínu environmentálne dejiny), ale najmä stále nedostatočnú historiografiu ochrany prírody, resp. biodiverzity na Slovensku, ktorá je napríklad v porovnaní s lesníckou historiografiou podstatne mladšia. Navyše sa v slovenských podmienkach dostatočne nerozvinul ani historicko-geografický výskum napriek tomu, že viaceré naliehavé ekologické, ochranárske i spoločenské otázky a zmeny paradigiem svetovej historiografie od poslednej tretiny 20. storočia podnietili tiež rozvoj environmentálne zameraných historických výskumov i nevyhnutnú interdisciplinárnu spoluprácu. V posledných rokoch sa však situácia našťastie zlepšuje aj u nás, čoho dôkazom sú aktivity viacerých odborníkov vrátane profesora Holeca.

Kniha *Človek a príroda v „dlhom“ 19. storočí* si preto od svojho vzniku určite našla široké využitie vo viacerých oblastiach. Inak tomu nie je ani v praxi ochrany prírody, ako aj v rámci jej vedeckého základu, ktorým je „ochranárska biológia“ označovaná tiež ako biológia ochrany prírody (Conservation biology), resp. vo viacerých odvetviach ekológie (najmä dynamickej ekológie). Tie síce v porovnaní s inými vedeckými odbormi patria medzi relatívne mladé disciplíny, ale napriek tomu majú pomerne bohaté objavy, ako aj formulovania podstatných východísk (paradigiem), pričom poznanie širších historických súvislostí je ich nevyhnutným predpokladom. Rovnako je vhodným doplnkovým študijným materiálom v rámci študijných programov viacerých univerzít zameraných na ekológiu a ochranu biodiverzity v najširšom zmysle slova. Pretože podstatou zastavenia ohrozenia a úbytku biodiverzity je porozumenie príčinám, ktoré k nim vedú, a ich eliminácia. A aj v tomto prípade sa môžeme v mnohom poučiť z histórie. Najmä v súčasnosti, keď ľudia čoraz viac strácajú kontakt s prírodou, a tak si častokrát neuvedomujú, v akom nelichotivom stave sa nachádzajú.

„Písať, písať, písať... Ale písať pre ľudí, nie pre kolegu, ktorý si to aj tak neprečíta. Písať pútavo a zaujať dramatickými príbehmi. Na rozdiel od spisovateľov ich totiž nemusíme vymýšľať. Vtiahnuť čitateľa do deja a komunikovať s ním. Voliť kompromis a text popri poznámkovom aparáte napísať tak, aby mu rozumel po roku aj sám autor.“

Roman Holec: Aké dejiny máme a aké potrebujeme? (2007)

Peter Urban

Cituj:

URBAN, Peter: História (nielen) ochrany prírody – netradične, dobre a zaujímavo (HOLEC, Roman. Človek a príroda v „dlhom“ 19. storočí. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014, 341 s. ISBN 978-80-971540-4-2). In *Forum Historiae*, 2017, roč. 11, č. 1, s. 165-167. ISSN 1337-6861.

...

doc. Ing. Peter Urban, PhD. pôsobí na Katedre biológie a ekológie Fakulty prírodných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Svoj vedecký výskum zameriava na zoológiu, ekológiu a biológiu ochrany prírody.

Kontakt: Peter.Urban@umb.sk